

תורה שבע"פ ובירורי הלכה

הרב שמעון לוי

הוראת המחלוקת בשיעורי גמרא ותושבע"פ*

- יג -

המחלוקת הבאה על סדר המשנה היא, מחלוקת ר"מ ור' יהודה בעניין שאלת שלום בק"ש ובברכותיה, וכך מובא במשנה⁷⁵: "בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם". ותחילה נציע את הסברם של הראשונים לאיסור להפסיק בק"ש ובברכותיה. בר"ן במסכת סוכה⁷⁶ הובאו שני טעמים. טעמו של הר"ן, משום שאסור להפסיק באמצע שבחו של מקום, וכיוון שבק"ש ובברכותיה אדם עוסק בשבחו של הקב"ה אין זה נאה להפסיק ולדרוש בשלום הזולת. וטעמו של ר"ת, כיוון שמדובר בברכות אין לעשות הפסק באמצע הברכה או בין הברכה לק"ש. עכ"פ האיסור לר"ת הוא מחמת הפסק בברכה, ולכאורה לפי שיטת הרמב"ם שמי שמברך ברכה לבטלה עובר בלאו דלא תשא את שם ה' אלוקיך לשוא, וה"ה למפסיק בין הברכה לבין עשיית המצוה שגורם לברכה לבטלה, לפי"ז היה מקום לומר שיש כאן איסור דאורייתא. אלא שנראה לחלק ולומר, דהא דלדעת הרמב"ם המפסיק בין הברכה לעשיית המצוה עובר בלאו, היינו דוקא בברכות המצוות שאומר בהם "וצונו" לעשות המצוה, ולכן הפסק חשיב כגורם לברכה לבטלה. אבל בברכות ק"ש שאינן ברכות המצוות ואין אומרים בהם "וצונו", אין בהפסק כדי לגרום לברכה לבטלה. ואף למ"ד דברכות ק"ש חשיבי כברכת המצוות, עדיין שונות הן מברכת המצוות

* זהו חלקו השני של המאמר. חלקו הראשון הובא ב"שמעתי" 143, עמ' 47-69.

75. דף יג, ע"א.

76. על דף כב.

שאומרים בהם "וצונוני", דבכל ברכת המצוות, הברכה באה אך ורק לצורך המצוה, ולכן הפסק חשיב כגורם לברכה לבטלה, אבל ברכות ק"ש שלא אומרים בהם וצונוני, אף שהן ברכות המצוות לדעה זו, אבל עדיין ברכות ק"ש נצרכות לצורך עצמן, שהרי חכמים תיקנו לברך ברכות ק"ש, יש מקום לומר שאין לאו דלא תשא במפסיק בברכות ק"ש, ואיסור זה דהפסק אינו אלא איסור דרבנן. ולטעמו של הר"ן שאין להפסיק באמצע שבחיו של מקום, בוודאי דלא הוי איסור זה אלא איסור דרבנן גרידא, שהרי לא מצאנו איסור בתורה שלא להפסיק באמצע שבחיו של מקום.

א"כ כיוון דלדעת כולם אין כאן אלא איסור דרבנן, אין מקום לשאלה נראה כיצד נהגו בדורות קודמים, כיוון שאין זה אלא איסור דרבנן שהנהיגו אותו עתה, ובמקום שיש משום כבוד הבריות כמו שאלת שלום, כשם שהתירו לעבור על איסור דאורייתא בשב ואל תעשה משום כבוד הבריות, כן התירו לעבור על איסור דרבנן אפילו בקום ועשה משום כבוד הבריות. ולכן, ממה נפשך איסור הפסק נדחה מפני כבוד הבריות, שאם הפסק זה נחשב לקום ועשה כיוון שהוא מפסיק ע"י מעשה של שאלת שלום, איסור דרבנן נדחה אף בקום ועשה, וכ"ש אם הפסק זה חשיב כשב ואל תעשה, שהרי איסור ברכה לבטלה גורם אותו, ע"י שמפסיק, ואינו עובר עליו אלא בשב ואל תעשה, הרי שבוודאי שזה דוחה כבוד הבריות.

מה עוד שלא שייך לשאול על דין זה שאינו דין חיובי שחייב לבצעו, אלא מקרה מזדמן, נחזי כיצד נהגו בדורות קודמים. בשלמא מצות עשה דאורייתא שחייבים לקיימה, יש לשאול נחזי כיצד נהגו בדורות קודמים, ולא במקרה מעין זה, שאם קרא ק"ש ובא לפניו מקרה של מפני הכבוד או מפני היראה אם יוכל להפסיק או לא, לא בהכרח היתה להם מסורת מדורי דורות בענין זה.

אלא שבענין הפסק בברכות ק"ש מצאנו מחלוקת בענין שאינו מזדמן אלא קבוע והמחלוקת היא בין הפוסקים בענין אמירת "אל מלך נאמן" ביחיד וגם לגבי עניית אמן אחר ברכת אהבת עולם ולפני ק"ש בהן נחלקו מרן המחבר והרמ"א. דלדעת מרן המחבר אין לענות אמן משום הפסק ולדעת הרמ"א עונים. וז"ל המחבר⁷⁷: "ולא יענה אמן אחר סיום הבוחר בעמו ישראל באהבה משום דהוי הפסק". ואילו הרמ"א פסק⁷⁸ וז"ל: "ויש שכתבו דכל הקורא ק"ש ביחיד יאמר 'אל מלך נאמן' כי ג' תיבות אלו משלימין המנין של רמ"ח והוא במקום אמן שיש לענות אחר הבוחר בעמו ישראל באהבה וכן נוהגין. ונראה לי מכל מקום כשקורא עם הציבור לא יאמר 'אל מלך נאמן', רק יאמר אמן אחר השליח ציבור כשמסיים הברכה וכן נוהגין ונכון הוא". ואכן לגבי מחלוקת זו יש לשאול נחזי אן כיצד נהגו בדורות קודמים מאז שתיקנו אנשי כנסת הגדולה ברכות אלו, האם תיקנו לענות אמן אחר הבוחר בעמו ישראל באהבה או לא.

77. או"ח סימן נ"ט סעיף ד'.

78. או"ח סימן ס"א סעיף ג'.

ונראה לענין ליישב מחלוקת זו, ע"פ דברי הרמב"ן⁷⁹ וז"ל: "כבר היה מנהג בעיירות לומר בין אהבת עולם לק"ש יאל מלך נאמין. ובילדותי נתקשה עלי, לפי שהדבר ידוע שאהבת עולם ברכת המצוות היא לק"ש, שכל המצוות כולן טעונות הן ברכה עובר לעשייתן... אבל אני צריך לבאר ענין זה שהוא מפורש לראשונים, וכמדומה שהוא הפסק וצריך לחזור ולברך... ומפני שנהגו הוצרכתי לשאול מן הרב ר"מ הלוי, והשיב דבר ברור שהוא טעות, ואינו נוהג בספרד אלא בארץ ישראל... ואחר זמן ראיתי תלמידי צרפתיים מקשים ואומרים, בידינו מדרש אגדה, דק"ש יש בה רמ"ח תיבות כנגד איבריו של אדם, וכשמנו אינן אלא רל"ט, וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שהצריכו חכמים לומר כדאיתא בפסחים⁸⁰ וקל מלך נאמן זה, משלימים אותם... ועכשיו אני צריך להודיעם העניין הזה ומהיכן נולד להם.

דורות הראשונים לא היו הציבור מברכין בעצמן כל הברכות, אלא שליח ציבור העתיד לירד לפני התיבה אומר לפניו ברכות כולן והן עונין אמן. ולפיכך היה החזן הזה מברך אהבת עולם והציבור עונין אמן וקורין ק"ש בפיהם שהיא המצוה המוטלת על כל יחיד ויחיד שיהא משנן בפיו ולהשלים למנין אברים, כפי המדרש הזה היו אומרים קל מלך נאמן במקום אמן, ממה שאמרו מאי אמיין קל מלך נאמן. ואפשר שהיו עונין אמן ממש אלא שהמדרש מונה אותיות של אמן רמז לתשלוש האברים, דכיוון שהיא נוטריקון לגי תיבות עשו אותו כגי תיבות ברמז המנין הזה.

ואני אובין לפניך, כל מה שנהגו עכשיו שהחזן אומר בקול ומשמיע לציבור, להוציא אותן ידי חובה הוא עושה, ואין עליהם חיוב אלא שיהיו עונין אחריו אמן. וכל שנהגו בו בלחש כל יחיד ויחיד חייב בו אלא בפריסת שמע וסדר קדושה מפני שאין קדושה ביחיד אומרים הכל בקול כאחד ונהגו בפסוקים של סדר קדושה פסוקים בקול ותרגום שלהן בלחש, כיוון שאין בתרגום משום דבר שבקדושה ואינו צריך עשרה. ומ"מ דבר ברור הוא במברך אהבת עולם בפיו, שאינו עונה אחר עצמו אמן בין ביחיד בין בציבור, ואם ענה ה"ז בור וטועה גמור הוא, עכ"ל של הרמב"ן. לאור דברי הרמב"ן יש לנו מקור להתהוותה של המחלוקת לגבי אמירת "אל מלך נאמן" בציבור וביחיד.

- ד -

המחלוקת הבאה היא מחלוקת ת"ק ורי יוסי⁸¹ בענין קרא ק"ש ולא השמיע לאזנו דלדעת ת"ק יצא ידי חובה ולדעת רי יוסי לא יצא י"ח. וביארה הגמ' שם טעם מחלוקתם, לרי יוסי כיוון דכתיב "שמע" פירושו השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך, וכן ילפינן מ"שמע" בכל לשון שאתה שומע. ולת"ק ילפינן מ"שמע" בכל לשון שאתה שומע בלבד, ולכן קרא ולא השמיע לאזניו יצא.

79. חידושי הרמב"ן בריש מסכת ברכות.

80. מסכת פסחים דף נ, ע"א.

81. דף טו, ע"א.

לפני שנדון בהתהוות המחלוקת ננסה לעמוד על שורשה של המחלוקת:

א. המהרש"א⁸² כתב שדין זה להשמיע לאזנו אינו אלא דין דרבנן וז"ל: "מ"מ השמעת אוון דבעי ביה לא הוה רק דרבנן".

ב. מסוגיית הגמ' עולה שגם לדעת ת"ק לכתחילה צריך להשמיע לאזנו ומחלוקתם היא רק לעניין בדיעבד. לדעת ת"ק בדיעבד יצא י"ח אם לא השמיע לאזנו, ולדעת ר' יוסי לא יצא בדיעבד וצריך לקרוא שנית.

ג. ע"פ דברי התוסי' במס' סוכה⁸³ שכל מצוה דאורייתא שיש בה גם סייג דרבנן, כל שלא קיים הדרבנן שבה, גם הדאורייתא לא קיים - התוסי' כתבו זאת בעניין מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית ב"ש פוסלין ובי"ה מכשירין. והרי דין זה דבעינן שולחנו בסוכה ולא בתוך הבית הוא דין דרבנן, דחיישינן שמא ימשך אחר שולחנו - יש לומר דלפייז מחלוקת ת"ק ור' יוסי בעניין לא השמיע לאזנו היא, לדעת ר' יוסי אכן כל שלא קיים המצוה דרבנן, גם הדאורייתא לא יצא.

ולדעת תנא קמא אין החלק דרבנן מעכב בדאורייתא, ויוצא ידי חובת המצוה דאורייתא אף שלא קיים החלק דמדרבנן. ואף אם נאמר שאין מחלוקת עקרונית בעניין זה, ואף ת"ק יסכים עם ר' יוסי בכל מצוות התורה שמי שלא קיים החלק דרבנן במצוה, אף דאורייתא לא יצא וכדברי התוסי', יש לומר שמא בעניין להשמיע לאזנו סובר ת"ק שלא תיקנו חכמים שדבר זה יעכב במצוה דאורייתא, כמו שמצאנו במצוות דאורייתא שיש מהן שפרטים בהם אינם מעכבים בקיום המצוה, כגון סמיכה בקדשים שאינה מעכבת, אף שצריך לכתחילה לסמוך, הי"נ תיקנו להשמיע לאזנו אך אינו מעכב.

ד. לסוגיית הגמ' דמחלוקתם היא לגבי בדיעבד, יש לומר שאין הכוונה שבדיעבד יצא ידי חובת המצוה בשלמותה, דא"כ מה בין לכתחילה לבדיעבד, אלא בהכרח הכוונה היא שבדיעבד קיים המצוה דאורייתא אך לא קיים המצוה דרבנן שבה, שבמקרה זה לא קיים את הדין להשמיע לאזנו. ומחלוקתם היא האם ניתן לתקן זאת ע"י שיקרא ק"ש שנית. לדעת ת"ק כיוון שיצא כבר ידי חובת ק"ש דאורייתא, לא יוכל לתקן את הדין דרבנן כשקורא ק"ש שנית. ולר' יוסי כל שלא קיים הדרבנן גם דאורייתא לא קיים, ולכן קורא שנית ק"ש כתיקונה ויוצא בה ידי חובת המצווה מדאורייתא וגם הדרבנן שבה.

ה. בתוספתא⁸⁴ מובאת גם דעתו של ר' מאיר האומר שאף לכתחילה לא צריך להשמיע לאזנו. וז"ל התוספתא: "בעל קרי שאין לו מים לטבול הרי זה קורא את שמע ואינו משמיע לאזנו ואינו מברך לפניו ולא לאחריה דברי ר' מאיר. וחכמים אומרים קורא את שמע ומשמיע לאזנו ומברך לפניו ולאחריה. אמר ר' מאיר פעם אחת היינו יושבין לפני ר' עקיבא בבית המדרש והיינו קורים את שמע ולא היינו משמיעים לאזנינו

82. על תוסי' בדף טו, ע"א, תוסי' בד"ה "אי ר' יוסי".

83. דף ג, ע"א תוסי' בד"ה דאמר לך מני.

84. תוספתא ברכות פרק ב' הלכה י"ג.

מפני קסדור אחד שהיה עומד על הפתח, אמרו לו אין שעת הסכנה ראייה".

הרי שרי מאיר שהביא ראייה מזה שהיו יושבין לפני ר' עקיבא וקראו ק"ש ולא היו משמיעים לאזנם, משמע שמה שאמר לגבי בעל קרי שקורא ולא משמיע לאזנו, אינו דין מיוחד בבעל קרי אלא אף בכל אדם כן שלכתחילה יכול לקרוא ק"ש ולא להשמיע לאזנו. ואכן רש"י כתב כן, להדיא על סוגיית הגמי' שם: "דתניא ר' יהודה אומר משום ר' אלעזר בן עזריה הקורא את שמע צריך שישמיע לאזנו שנאמר⁸⁵ ישמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד. אמר ליה ר' מאיר הרי הוא אומר 'אשר אנכי מצוך היום על לבבך, אחר כוונת הלב הן הן הדברים'. וכתב רש"י: "אחר כוונת כלל... ואפילו לכתחילה נמי אין לריך". הרי שרש"י הבין בשיטת ר' מאיר שאף לכתחילה לא צריך שישמיע לאזנו.

גם על דבריו של ר' אלעזר בן עזריה האומר "הקורא את שמע צריך שישמיע לאזנו" כתב רש"י⁸⁶: "...ר' אלעזר בן עזריה שאומר לריך שישמיע לאזנו, וכל לריך לכתחילה משמע, הא דיעבד שפיר דמי". אי"כ ר' מאיר החולק עליו סובר שאף לכתחילה לא צריך שישמיע לאזנו. והדין דבעל קרי קורא ולא משמיע לאזנו לרי מאיר, לאו דווקא בבעל קרי אלא אף בכל אדם כן וכדלעיל.

ויש לעיין בדברי ר' מאיר בתוספתא שהוכיח מזה שישבו לפני ר' עקיבא ולא השמיעו לאזנם, שלכתחילה לא צריך להשמיע לאזנו, והרי הוא עצמו אמר "מפני קסדור אחד" הרי שהסיבה שלא השמיעו לאזנם זה בגלל שעת הסכנה, וכמו שאמרו לו חכמים "אין שעת הסכנה ראייה", אי"כ מה ראייה הביא מזה. אלא ודאי כדברינו דלעיל דלרי מאיר אף בכל אדם לא צריך שישמיע לאזנו וכמו שכתב ב"מנחת ביכורים" על התוספתא זו⁸⁷: "ולא היינו משמיעין לאזנינו, אלמא דשאר כל אדם נמי יצא, אי"כ בבעל קרי למה ישמיע".

לאור דברינו אלה נראה לענייך לבאר עניין זה ע"פ המנהג הקדמון שהיה בעם ישראל לקרוא ק"ש בקול רם כדי לעורר את הכוונה. והראיה לכך מהא דאיתא במס' פסחים⁸⁷ בעניין אמירת הפסוק: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בלחש. והכי איתא התם: "ואנן מאי טעמא אמרינן ליה, כדדריש ר' שמעון בן לקיש. דאמר רשב"ל 'ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם'⁸⁸ ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימים ונסתלקה ממנו שכינה. אמר, שמא חס ושלום יש במיטתי פסול כאברהם שיצא ממנו ישמעאל, ואבי יצחק שיצא ממנו עשיו, אמרו לו בניו 'שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד', אמרו, כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד, באותה שעה פתח יעקב אבינו, ואמר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'. אמרי רבנן היכי נעביד, נאמרוהו, לא אמרו משה רבינו. לא נאמרוהו אמרו יעקב, התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי". מכאן, ששאר פסוקי קריאת שמע היו אומרים אותם בקול רם.

85. דברים ו', ד.

86. דף טו, ע"א. בד"ה אלא ר' יהודה.

87. דף נו, ע"א.

88. בראשית מ"ט, א.

ואכן כך כתב השו"ע⁸⁹: "יש נוהגים לקרות קריאת שמע בקול רם, ויש נוהגים לקרותו בלחש. הגה - ומכל מקום יאמרו פסוק ראשון בקול רם, וכן נוהגים". דברי הרמ"א מבוססים על דברי המחבר לעיל בסימן זה⁹⁰ שכתב: "נוהגים לקרות פסוק ראשון בקול רם כדי לעורר הכוונה". ואף המנהג המובא במחבר שיש נוהגים לקרות ק"ש בלחש, נובע מבעיה מאוחרת שחששו מפניה, שמא השומע את חבירו קורא בקול רם יסמוך על קריאתו ולא יקרא ק"ש בעצמו, וכמו שהביא ה"מגן אברהם" טעם זה בשם הראשונים. וז"ל⁹¹: "ובתשובת ר"מ אלשקר סימן ו' נתן טעם בשם רבינו האי והרשב"א דאין לקרותה בקול רם אולי יבטח אחד על השמיעה ולא יקרא בעצמו"⁹², ע"ש.

הרי שללא סיבה זו לא היה קיים המנהג של הנוהגים לקרותה בלחש, והיו קוראים אותה בקול רם כפי המקובל כדי לעורר את הכוונה⁹³. ולדברינו דלעיל ר"מ סובר שאף מדרבנן לא צריך להשמיע, וכפי שהוכיח זאת מהא דישבו לפני ר' עקיבא, לדעתו כל שתיקנו רבנן תוספת על דאורייתא זה מעכב אף בדיעבד ולא כר' יהודה שסובר שהמצוה דרבנן אינה אלא לכתחילה, אבל בדיעבד אינה מעכבת, ועל כן הוא סבור שבק"ש לא צריך להשמיע לאזנו אף לא מדרבנן.

ויותר מזה, לדעת ר"מ במצוה דאורייתא שיש בה תוספת דרבנן אף באונס מעכב אם לא קיים הדרבנן שבה, ואם אכן הייתה תקנה דרבנן שצריך להשמיע לאזנו אין שעת הסכנה פוסרת אותו ולא יצא ידי חובה, ולכן לדעתו אין תקנה כזאת ושלא כדעת ר' יהודה, ולכן אמרו לו חכמים אין שעת הסכנה ראייה, כלומר יש תקנה אבל אינה מעכבת בדיעבד, ובזה פליגי.

- טו -

המחלוקת הבאה⁸¹ עוסקת ב"קרא ולא דקדק באותיותיה ר' יוסי אומר יצא ר' יהודה אומר לא יצא". לגבי מחלוקת זו לא כתבה הגמ' טעמי מחלוקתם ורק ציינה את דברי ר' יאשיה, וכדאיתא התם⁹⁴: "אמר ר' טבי אמר ר' יאשיה הלכה כדברי שניהם להקל" [רש"י: הלכה כדברי שניהם להקל, הלכה כר' יהודה דלא צעו שמייעה והלכה כר' יוסי דלא צעו דקדוק].

כ"כ לא ציינה הגמ' מה פירוש לא דקדק באותיותיה. רש"י על אתר כתב: "ולא דקדק באותיותיה לפרשן יפה בשפתיו". רש"י סתם ולא ביאר. הרמב"ם בפירוש

89. אורח חיים הלכות קריאת שמע סימן ס"א סעיף כ"ו.

90. סעיף ד'.

91. שם סעיף קטן ט"ז.

92. כלומר, לפי שיטה זו לא יוצאים ידי חובת ק"ש בשומע מאחר מדין שומע כעונה, וחייב כל אדם לקרוא בעצמו ק"ש.

93. עיין בביאור הגר"א סימן ס"א סעיף ד' שהוכיח שקול רם מעורר הכוונה מהא דמסי' שבת דאיתא התם כל העונה אמן בכל כוחו קורעין לו גזר דין של שבעים שנה, וביאר שם רש"י ור"י מפני שקול רם מעורר הכוונה.

94. ברכות דף טו, ע"ב.

המשניות ביאר בהרחבה וכתב: "דקדוק האותיות הוא להשמר במוצא שפתיו בעת הקריאה כדי שלא יניע אות נחה ולא יניח אות נעה. ויבאר זכרון התנועות הראויות לבארם, ויחטוף התנועות הראויות למהרם בחטיפה, ויוציא האותיות דרך מוצאם, ולא יבליע אות בשנייה הסמוכה אליה בהיות האות מסוף המילה היא בעצמה ראש המילה הבאה אחריה כגון ואבדתם - מהרה, בכל - לבבך וכדומה לו. והדברים האלה כולם אי אפשר לכותבם בספר אבל יקחו אותם מפי מלמד שילמדם פה אל פה".

הרי שהרמב"ם כולל כל סוגי הדקדוק, בין הברת האותיות ובין הבלעת אותיות, במשמעות המשנה "ולא דקדק באותיותיה". רבינו יונה על הרי"ף כתב בביאור "ולא דקדק באותיותיה" דלא כהרמב"ם. וז"ל רבינו יונה: "קרא ולא דקדק באותיותיה, אין זה הדקדוק שיתן רווח בין הדבקים, שזה דבר אחר הוא שהוסיף רבא ואמר אחר כך. אבל הדקדוק שהזכירו במשנה הוא, שלא ירפה הדגש ולא ידגוש הרפה, ויזהר בקריאת האותיות שלא תבלע אות אחת בחברתה שלא יאמר וחרף במקום וחרה - אף".

לדברי ר' יונה כיוון שדבריו של רבא לא הובאו בגמ' על דברי המשנה קרא ולא דקדק באותיותיה, משמע שהוא לא בא לפרש את המשנה, וא"כ ליתן רווח בין הדבקים כגון על לבבך וכדומה שאמר רבא, אין זה בכלל לא דקדק באותיותיה. ואילו הרמב"ם שהביא דוגמאות אלה, כנראה שהוא סבור שדבריו של רבא מוסבים על המשנה⁹⁵.

ואכן לפי הסברנו זה, מובן לדעת הרמב"ם מקורו של הדין לדקדק באותיותיה, שהרי הביאה הגמ' בסמוך את דבריו של רבא: "תני רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם שיהא למודך תם, שיתן רווח בין הדבקים. עני רבא בתריה כגון על - לבבך, על - לבבכם, בכל - לבבך, בכל - לבבכם, עשב - בשדך, ואבדתם - מהרה, הכנף - פתיל, אתכם - מארץ". ומן הסתם דרשה זו דולמדתם שיהא לימודך תם זהו מקור הדין של המשנה.

אבל לרי יונה קצת קשה, מהו המקור לדין המשנה שצריך לדקדק באותיותיה, שהרי לדבריו לתת רווח בין הדבקים, ודקדוק באותיותיה שני דברים שונים הם. מקור הדין לתת רווח בין הדבקים ילפינן מן הפסוק "ולמדתם - שיהא לימודך תם", אבל דקדוק באותיותיה של המשנה שלא ירפה הדגש ולא ידגוש הרפה, כדבריו, הוא ללא מקור מן התורה. ואולי לדעת ר' יונה ידעין זאת מסברא.

לעניין הלכה למעשה, כתב הרמב"ם דדין זה אינו אלא לכתחילה אבל בדיעבד

95. אמנם דבריו של רב טבי בשם ר' יאשיה על הפסוק במשלי לו: "שלוש הנה לא תשבענה שאול ועוצר רחם" וכי אין להם כל קשר ענייני לדין המשנה קרא ולא דקדק באותיותיה, אבל דרך הגמ' להביא סידרת דבריו של אמורא שהובא קודם, למרות שאין להם קשר ענייני, שהרי על דברי המשנה "קרא ולא דקדק באותיותיה" הביאה הגמ' את דבריו של רב טבי בשם ר' יאשיה האומר "הלכה כדבר שניהם להקל", ואגב זה הביאה הגמ' את דבריו האחרים. ולכן הרמב"ם לא רואה בכך כל חסרון שלא הובאה הדרשה של ולמדתם שיהיה לימודך תם בצמוד לדברי המשנה.

96. הלכות קריאת שמע פרק ב' הלכה ח'.

יצא. וז"ל הרמב"ם⁹⁶. "וצריך לדקדק באותיותיו ואם לא דקדק יצא". וכן כתב במפורש מרן המחבר⁹⁷. "אע"פ שמצוה לדקדק באותיותיה, קראה ולא דקדק בהן יצא". נמצא שמחלוקת ר' יהודה ור' יוסי היא לגבי בדיעבד. דלדעת ר' יהודה אף בדיעבד לא יצא ולדעת ר' יוסי בדיעבד יצא. ונפסקה הלכה כר' יוסי. ונראה לומר דמחלוקתם אינה בדקדוק המשנה את משמעות המילה, דמסתמא במקרה זה לכ"ע לא יצא ידי חובה שהרי אמר מילים אחרות ולא המילים הכתובות בפרשת קריאת שמע שהרי שינה את משמעותן. ומחלוקתם היא בדקדוק שאינו משנה את משמעות המילה.

לאור האמור, אם נאמר שהדרשה של ולמדתם שיהא לימודך תם היא אסמכתא בעלמא ועיקר דין זה דרבנן, נראה שמחלוקתם היא האם תקנה דרבנן מעכבת במצווה דאורייתא או לא וכדלעיל במחלוקת הקודמת. ואע"פ שיש תקנות מדרבנן שאינן מעכבות במצוה לכ"ע, וכמו שמובא במשנה במס' מגילה לענין מצוות שיש לקיימן ביום שזמנן הוא מעלות השחר כיוון שמן התורה מעלות השחר יממא הוא, אבל חכמים תיקנו לעשות אותן מנץ החמה, ומי שעשאן מעלות השחר יצא, כיוון שתקנת חכמים הייתה בגלל אלה שאינן בקיאיין ועלולים לעשות את המצוה לפני עלות השחר, הרי שאין תקנה זו מעכבת במצוה וכמובא במשנה שם⁹⁸. "אין קורין את המגילה ולא מלין... עד שתנץ החמה. וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר". [רש"י: וכולן שעשו, דמעלות השחר יממא הוא, אבל לפי שאין הכל בקיאיין צו, לריכין להמתין עד כן כחמה].

עם זאת נראה לומר, דהא דתקנה זו אינה מעכבת במצוה משום שזו תקנה כללית, שכל מצוות היום זמנן מנץ החמה, ובתקנה כללית לא קבעו חכמים שתקנתם תעכב במצוה. אבל אם התקנה היא תקנה פרטית כגון דקדוק בק"ש דילפינן מולמדתם כאסמכתא שיהא לימודך תם, ולא הוי דין כללי בכל המצוות שיש בהן קריאה כגון ברכת המזון וכדומה, יש מקום לומר שבזה נחלקו אם מעכב במצוה או לא. ואם נאמר שהלימוד מולמדתם זה לימוד גמור ולא אסמכתא, יש לומר שר' יהודה ור' יוסי נחלקו האם זו מצוה בפני עצמה ואינה מעכבת בגוף המצוה של ק"ש, וזו דעתו של ר' יוסי, או שזה פרט במצוה הנלמד כלימוד בפני עצמו והוא חשוב כדי לעכב בגוף המצוה, וזו דעתו של ר' יהודה.

- טז -

המחלוקת הבאה בסדר המשנה היא מחלוקת חכמים ור' יהודה בענין בעל קרי. וכך מובא במשנה⁹⁹: "בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניו ולא לאחוריה. ועל המזון מברך לאחוריו ואינו מברך לפניו. ר' יהודה אומר מברך לפניו ולאחוריהם".

97. הלכות קריאת שמע ס"ב סעיף א'.

98. דף כ, ע"א.

99. דף כ, ע"ב.

100. גם בביאור דברי הירושלמי נחלקו המפרשים. ראה פירוש הרידב"ז שציין את פירושו של רבינו יונה על הרי"ף ומאידך ראה פירושו של "פני משה" שם.

בביאור מחלוקת תנאים זו נחלקו התלמוד הירושלמי¹⁰⁰ והתלמוד הבבלי. בתלמוד הירושלמי מובא¹⁰¹: "מהו מהרהר, ברכות". וביאר רבינו יונה את כוונת הירושלמי כך. בק"ש לא נחלקו כלל חכמים ור' יהודה, ושניהם סוברים שבק"ש הוא מוציא בשפתיו כיוון שק"ש מן התורה, ולא נחלקו אלא בברכות ק"ש שהן מדרבנן, לדעת חכמים מהרהר אותן בלבד ואינו מוציא אותן בשפתיו, ולדעת ר' יהודה אף הברכות מוציא אותן בשפתיו.

ואילו לפי התלמוד הבבלי מחלוקת חכמים ור' יהודה היא בק"ש עצמה. לדעת חכמים ק"ש וכן ברכת המזון כיוון שהן מדאורייתא מהרהר אותן בלבד ואינו מוציא בשפתיו, ואילו ברכות ק"ש וכן ברכת המוציא שלפני המזון שהן מדרבנן אינו אומר אותן אפילו בהרהור. ולדעת ר' יהודה לא רק בק"ש וברכת המזון אומר אותן בפיו ולא בהרהור, אלא אף ברכות ק"ש אומר אותן בפיו ולא בהרהור. כך ביאר ר' יונה על הרי"ף סוגיה זו. וסיכסם דר' יהודה פליג על חכמים בתרת.

בסוגיה זו הגמ' הביאה מחלוקת תנאים נוספות וכן מחלוקת אמוראים בענין זה. בתחילת מאמרינו הבאנו את שאלת הגמ': "מכדי כולהו אמוראי ותנאי בדעזרא קמיפלגי ונחזי היכי תקן". ותשובתם של אבבי רבא והתייחסותנו להתהוותה של מחלוקת זו.

נעיין עתה בדברי הגמרא⁹⁹ על סוגיה זו:

"אמר רבינא זאת אומרת הרהור כדיבור דמי. דאי סלקא דעתך לאו כדיבור דמי למה מהרהר, אלא מאי, הרהור כדיבור דמי, יוציא בשפתיו, כדאשכחן בסיני. ורב חסדא אמר הרהור לאו כדיבור דמי, דאי סלקא דעתך הרהור כדיבור דמי, יוציא בשפתיו, אלא מאי, הרהור לאו כדיבור דמי, למה מהרהר, אמר רבי אלעזר כדי שלא יהו כל העולם עוסקים בו והוא יושב ובטל".

ונראה לומר דהא דס"ל לרבינא דהרהור כדיבור דמי היינו מדאורייתא, אבל מדרבנן הרהור לאו כדיבור דמי, והמחלוקת היא האם בעל קרי אוקמינן ליה אדינא דאורייתא. והראיה לכך ממחלוקת ר' מאיר וחכמים בקרא ולא השמיע לאזניו אם יצא או לא, והיינו דלכולי עלמא הוא קרא והוציא את המילים בפיו אלא שלא השמיע לאזניו וזוה נחלקו אם יצא או לא, אבל לא קרא והוציא בפיו, אלא הרהר בלבד בלבד לא יצא י"ח אליבא דכ"ע. ולרב חסדא האומר שהרהור לאו כדיבור דמי היינו אף מדרבנן לאו כדיבור דמי, ובק"ש יש לו להרהר כדי שלא יהיו כל העולם עוסקים בו והוא יושב בטל.

היוצא מדברינו שלהלכה למעשה אין מחלוקת בין רבינא ורב חסדא, דלשניהם אין יוצאים י"ח מצות ק"ש בהרהור, ואילו בעל קרי מהרהר בלבד. ומחלוקתם היא בטעם הדבר, ובמחלוקות מן הסוג הזה שנחלקו בטעם הדבר בלבד, אין לשאול כמובן נחזי היכי תיקון. אמנם יש נפקא מינה בין רבינא לרב חסדא, כגון באדם טהור שקרא בדיעבד בהרהור, לדעת רבינא יצא י"ח מן התורה שהרי הרהור כדיבור דמי, ולדעת רב חסדא לא יצא, שהרי הרהור לאו כדיבור דמי, אבל כאמור לא בזה נחלקו, ובמה

101. ירושלמי ברכות פרק ג' הלכה ד'.

* החלק השלישי של המאמר יתפרסם בעיה בלי"נ באחת מחוברות "שמעתין" בעתיד הקרוב.